

Igen, a színpadon otthon vagyok. Ott sohasem tévovázok. Évtizedek küzdelmébe kerültem, míg kikutattam magamban az embert, míg megkerestem, hogy mi marad belőlem, mikor a színpadi kosztümöt levetem. Most már tisztán látom, hogy az én egy testemben két ember helyezkedett el: egy bátor és biztosan járó ember, aki a színpadon azt teszi, amit helyesnek tart és egy másik, gyáva és bizonytalan ember, aki az életben azt teszi, amit helytelennek tart.

Ő volt a mindennek fölött való színész. A színjász, akit a lelki és testi átváltozás ősi nagy ösztöne egyszer odavitt abba a világba, amely egészen az övé, amelynek nincsenek határai, amelyben lehet a kis pesztonkából királynő, ahol szép lesz a csunya és rúttá kendőzi magát a szép. Az örök színész, egész színész, abszolút színész volt ő, aki nappal igénytelenül öltözött, nem bánta, ha sokan csúnyának tartják, nem igyekezett tetszeni, nem törekedett arra, hogy mindenkit elbájoljon, meghódítson vagy elkápráztasson a szellemeivel. Szinte nőietlen volt rideg lelki magányában, lemondva a nőiség ősi és örök vágyáról: tetszeni mindenkinek! Ő nappal nem akart tetszeni és nem akart ékes lenni. Minden erejét, képességét, akaratát a szerepei számára tartogatta. Azt mondta: »ők az én uraim: a szerepeim. Ők az én zsarnokaim és gazdáim, ők az én nagy életet élő nagy asszonyaim; ezerszer többre becsülöm őket magamnál!«

Rabszolgája volt a maga tehetségének. Mint minden igazi tehetség. Ez volt az ő »grande passion«-ja, melyben elégett élete, gyönyörben és kínban. »Az igazi színész — írta ő — meggyújtja magát a közönség előtt és annak szemeláttára.« A színjátékban való hite, hivatásában való szerelmes felolvadása egész életét betöltö, tápláló és fűtő gigászi munkája az ő tömör egyéniségét türelmetlenné tette minden megalkuvással és minden félelmei gesztussal szemben. A mindennapok emberének élete telve van félérzésekkel, félmegoldásokkal, alkuval és visszafordulással. Az ő nagy lelke és féktelen ereje, hittel és fanatizmussal fűtve, írtózott a hétköznapi kényszereitől és elriasztotta maga mellől a hétköznapi embereit is. Közönséges lelkek számára kibíratatlan volt a

vele való érintkezés. Aki vele beszélt, ösztönösen érezte lényének és karakterének nagyszerű arányait; és megijedt azoktól. A nagyság arányaiból nemcsak a hűvöség árad az emberre, hanem saját kicsinységének soha egészen be nem vallott, önmaga előtt is félve titkolt megérzése. Az alpári lelkek féltek tőle. A frivol egyéniségek kerülték pillantását, mint bűntevő bíróját. Ha valaki belépett abba a szobába, ahol ő volt, ha végigsíklott rajta villámló tekintetének tüzes korbácsa — önkéntelenül visszalépett egy fél lépést, majd végignézett magán: nincsen-e a külsején valami pongyolaság. A gondolatait igyekezett mérlegre tenni, szavait többször megforgatni a nyelve alatt, mielőtt kimondaná, vajjon elég bölcsnek és ízeseknek arra, hogy Jászai Mari előtt kimondassanak. Ebből pedig nem lehetett más, mint tengernyi félszégesség, ami még inkább kihívta az ő megvetését.

Az egyszerű, ösztönösen igaz, kezdetleges embert szerette. A szántóvető paraszttal, a konyhaszűrlő szolgálóval, a gyermekkel, vagy a sebesült közkatonával óraszám elbeszélgetett ő, aki a félművelt, affektált, nagyzó, úriruhás embereket nem szenvedhette. Ez a rideg külsőbe öltözött lélek, aki arra kényszerítette a vele közlekedő embereket, hogy lelki gálába öltözzenek — igazán az őszinte hétköznapiágot szerette. És ez a monumentális egyéniség, akinek a lelki és testi arányai olyan nagyok voltak, hogy egy michelangeloi szoboralkotás képzetét keltették fel minduntalan — telve volt szubtilitással, belső érzékenységgel, a szenvedés iránt különös fogékonysággal, irgalommal és jósággal. A háború alatt minden szabadidejét a sebesült katonák között töltötte. Minden jövedelmét rájuk költötte. Ellátta őket alsóruhával, dohánnyal, édességgel, könyvvel, szavalt nekik egész délutánokon át. Nem írtózott a szenvedéstől, a szennytól, a piszoktól és nem fogadott el köszönő szót, sem medáliát. Lakása valóságos raktár volt. Zsák-szám álltak ott a szeretetadományok, amiket a harcterekre küldött. Megtakarított kis vagyonát így költötte el a háború alatt. Még adósságokba is keveredett.

Akiket szeretett, a kiválasztottak, különös jeleit tudják harcias külső köntöse alatt érző jóságának. Ő semmiben sem